

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ ТА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 338.981

В. Є. Власюк

Дніпропетровська державна фінансова академія

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СФЕРОЮ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Проаналізовано важелі управління фінансовою сферою. Розглянуто основні чинники та інструментарій державного впливу на фінансові процеси. Узагальнено теоретичні моделі управління фінансовим сектором.

Ключові слова: фінансові ресурси, важелі управління, державні фінансові інструменти, фінансова політика.

Проанализированы рычаги управления финансовой сферой. Рассмотрены основные факторы и инструментарий государственного влияния на финансовые процессы. Обобщены теоретические модели управления финансовым сектором.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, рычаги управления, государственные финансовые инструменты, финансовая политика.

The levers of financial sphere management are analyzed in the article. Basic factors and tools of state influence on financial processes are considered. Theoretical models of financial sector management are generalized.

Key words: financial resources, management levers, state financial instruments, financial policy.

В умовах економічного спаду, фінансової кризи, що охопила на сьогодні вже не одну країну, в очікуванні інфляційних процесів, держава може і повинна проводити системні заходи державного впливу (регуляції) через систему ефективного управління фінансовою сферою.

Перехід до іншої суспільно-економічної формації, зміни в економічній політиці розвинених країн, нав'язані суспільству споживацька поведінка та втягування в кредитну кабалу – й ще ціла низка інших чинників впливу виявили дуже негативні стійкі дії щодо фінансової, а на сьогодні вже й світової економічної кризи.

Відповідно, дослідження фінансово-кредитної політики як важеля впливу розподільчих відносин у процесах економічних перетворень в економічних процесах стає особливо актуальним, та є визначальним напрямом наукового пізнання.

З другої половини ХХ ст. різноманітні течії наукового пізнання визначали два вагомні напрями досліджень: 1) аналіз ефекту багатства; 2) проблему розширення поведінського горизонту. Такі підходи спонукали Дж. Тобіна до припущення того, що споживання залежить не тільки від рівня доходу, а й від чистої вартості накопиченого майна, тим самим намічаючи та спрямовуючи напрями емпіричних досліджень на так званий ефект реальних касових залишків [3]. Визначений ефект, тобто вплив реальної вартості ліквідних фінансових активів, що мали індивіди (населення) та який позначався на їх споживчій поведінці, був припущенням, яке розробив та висловив інший науковець – А. Пігу, й був позначений як так званий ефект Пігу [3]. Саме А. Пігу, розробляючи ефект реальних касових залишків, визначив їх основою своєї моделі грошової економіки, яка претендувала на інтегра-

цію з моделлю Дж. М. Кейнса, що трактувалася як модель нерівноваги із неповною зайнятістю, у так звану «класичну» рівноважну модель [3].

П. Самуельсон і Р. Солоу, досліджуючи взаємозалежності між безробіттям, рівнем цін й інфляцією, модифікували закономірність, яку визначав А. Філіпс, у взаємозв'язок безробіття й темпів зростання цін, тобто інфляцію [3].

Предметом останніх наукових праць є виявлення сучасних закономірностей функціонування ринкового механізму управління фінансово-кредитною системою. Сфера управління фінансами в кризових умовах світової економіки була предметом дослідження В. Геєця [7], І. Осадчої [5], Ю. Радченко [6], В. Трофимової [7], А. Чухно [9; 10]. Концептуальні аспекти проблем фінансового сектору вивчають такі відомі зарубіжні науковці як А. Тоффлер [6], Дж. Стігліц [8].

Необхідність переосмислення існуючих та напрацювання новітніх наукових ідей, моделей та концепцій щодо вміння управляти фінансовими ресурсами пояснюється також і світовою фінансовою кризою, що охопила вже велику кількість країн.

Метою дослідження є виявлення важелів управління фінансами як вагомого інструментарію господарських відносин на основі системного підходу та принципів розвитку фінансового сектору як одного з найбільш значимих чинників формування сталої економіки.

Проведення наукового дослідження покладається на цілу низку чинників, що впливають на обґрунтування та пояснення економічних концепцій, які вже склалися, практичних заходів впровадження сталої фінансово-кредитної політики, але потрібно, у першу чергу, виокремити чотири суттєвих моменти в гальмуванні економічних процесів:

- відсутність теоретичних напрацювань економічного розвитку, розробки наукових концепцій якісних перетворень і стану суспільних відносин в Україні;
- невизначеність національних пріоритетів, невиконання державних програм економічного розвитку;
- необхідність перетворень існуючих владних відносин в економічну владу, як демократичний важіль управління господарством;
- помилки в структурній та інвестиційній політиці, тобто у стратегічному плануванні, яке поки що в Україні не набуло свого сталого прояву.

Видається, що в основі цього чотириединого поза своєю сутністю негативного економічного явища лежить ігнорування того чинника, за яким рух матеріальних ресурсів і готової продукції повинен знаходити адекватне відображення в русі фінансових потоків.

Тому вдосконалення управління фінансово-кредитною системою повинно передбачувати синхронний перегляд методів організації руху як матеріальних, так і фінансових ресурсів на двох взаємопов'язаних рівнях: при залученні й розподілі інвестицій та на стадії поточного перетворення фінансових ресурсів із грошової форми у форму матеріально-речову.

На початку нового століття в цілому ряді країн спостерігалася тенденція щодо застосування важелів державного впливу через дерегулювання фінансової системи, що може при нечіткому виконанні управлінських функцій обумовити погане грошове регулювання й грошову пропозицію, які не відповідають потребам економіки, адже надлишок грошей може певною мірою ускладнити небезпечні інфляційні процеси, а нестача грошей спроможна «гальмувати» зростання економіки, перешкоджаючи виробництву та обміну благ і послуг. Необґрунтовані якісні зміни в економічній, фінансовій і монетарній політиці здатні спонукати безперервне збільшення

розриву між накопиченням фінансів та ростом реальної економіки, тобто те, що спостерігалось нещодавно в Україні – іде накопичення фінансів, а економіка країни знаходиться в занепаді.

Навпаки, в умовах світової кризи потрібно більше запроваджувати державні важелі управління фінансовими ресурсами з метою пом'якшення умов господарювання та оздоровлення економічної системи. Наприклад, за допомогою надання підприємцям та підприємствам, які зберігають кваліфікований персонал, державних замовлень, додаткових державних інвестицій, державних кредитів за помірними ставками, делегувати повноваження на певних умовах щодо розпорядження (управління) державними акціями, цінними паперами. Такі стимулюючі заходи державного впливу на пропозицію спонукають до споживчого зростання, що й призведе в кінцевому підсумку до падіння (скорочення) цін й відповідно до зменшення інфляції. Але неминучим наслідком запровадження таких кейнсіанських програм повинен стати дефіцит державного бюджету. Такий дефіцит, на думку Дж. М. Кейнса, не повинен усуватися через проведення додаткової емісії коштів, оскільки емісія сама собою є руйнівною формою інфляції, тому що миттєво поширюється і має значний спектр економічної дії [4]. Вчений вважав більш доцільним застосування іншого впливового засобу, яким він відзначав державні позики, які можливо буде погасити надалі, тоді, коли держава переборе інфляційні хвороби економіки.

Інше теоретичне спрямування державної політики протидії інфляції – неокласичне, що висуває на перший план проведення державного грошово-кредитного регулювання, яке повинно побічно та гнучко впливати на економічну ситуацію [1]. Ця програма припускає проведення трьох системних етапів державної політики:

- на першому етапі проводиться конфіскаційна грошова реформа, націлена на скорочення сукупного попиту шляхом вилучення із обігу «гарячих грошей». Можливе також заморожування заощаджень і доходів;

- на другому етапі пропонується скорочення дефіциту державного бюджету шляхом обмеження соціальних програм, управлінських витрат і дотацій малорентабельним збитковим виробництвам. Одночасно Національний банк проводить тверду політику щодо скорочення грошових коштів в обігу, підвищення ставок кредитів, що відповідно призведе до скорочення інвестиційного попиту. Отже, на перших двох етапах використовуються важелі, які в змозі скоротити сукупний попит;

- на третьому етапі пропонується стимулювання сукупної пропозиції за рахунок проведення стимулюючої податкової політики, лібералізації ринку, запровадження антимонопольної політики, заохочення малого і середнього бізнесу, проведення повної приватизації, широкого залучення іноземного капіталу [1].

Проведення такої антиінфляційної політики буде вимагати значних жертв від держави і населення та ляже тягарем на всю економіку країни. Її реалізація супроводжуватиметься поглибленням економічного спаду, посиленням безробіття, падінням життєвого рівня населення, зростанням соціальної напруги в суспільстві, погіршенням криміналізації в господарській діяльності (наприклад, через рейдерство, «хижацтво»), витоком капіталу за кордон. Наслідки такого лиха особливо відчужаються в країнах із невисоким життєвим рівнем, України зокрема. У таких умовах навіть подолання гіперінфляції не призводить до бажаного результату, тому що падіння попиту настільки знижує місткість ринку, що стає не вигідним орга-

нізувати нове виробництво, через це і організація виробництва нової продукції не знаходить попиту. Уявляється, що для менш розвинених країн не варто рекомендувати проведення такої антиінфляційної політики, тобто ці держави не повинні спиратися на рецепти, здатні різко посилити спад виробництва.

Тому повинні бути розроблені інші комбінації заходів, здатні приборкати інфляцію. Ряд економістів вважають, що варто відмовитися від боротьби з інфляцією будь-якими заходами, потрібно зробити її та інші негативні процеси в економіці «керованими» [3]. Наприклад, існують пропозиції відмовитися від рестрикційної монетарної та фіскальної політики, яка має прямо впливати на криву сукупної пропозиції. Для цього потрібне використання чітких стандартів, цільове державне фінансування та кредитування, проведення селективної підтримки виробничих галузей, застосування протекціоніських заходів, упровадження елементів політики доходів, що незначно змінюють бюджетну або грошову політику. Запровадження таких варіантів антиінфляційної політики є більш ефективним і не буде негативно впливати на соціальні витрати.

Таким чином, держава в змозі використовувати різноманітні варіанти антиінфляційної політики. Крім того, у її розпорядженні завжди могутній арсенал засобів боротьби з інфляцією. «Суміш» антиінфляційних засобів визначається завданнями антиінфляційної стратегії і тактики, тобто довгостроковою та короткостроковою політикою держави, яка є основоположним чинником проведення сталої економічної політики на певній території, з визначеною кількістю населення [5]. Завданнями державної антиінфляційної стратегії може бути:

- погашення інфляційних очікувань. Переломити психологію споживачів уряд може за рахунок, по-перше, усілякого стимулювання виробництва, застосування антимонопольних заходів, лібералізації цін, ослаблення адміністративного митного контролю тощо; по-друге, за рахунок проведення чіткого, непохитного урядового курсу, який користується довірою в населення й спрямований на поступове викоринення некерованої інфляції. Якщо уряд регулярно повідомляє населенню про рівень інфляції, необхідний при цьому темп зростання грошової маси, сумлінно виконує свої обіцянки, то спрацьовує ефект оголошення (пропагандистський метод);

- виробники і споживачі поступово переконуються в тому, що керівництво країни здатне контролювати ситуацію й домагатися реалізації оголошених цілей. А це сприяє зниженню інфляційних очікувань. Ефект оголошення став дієвим елементом антиінфляційної стратегії в США, Великій Британії, ФРН, де наприкінці століття спостерігалось помітне послаблення інфляційних очікувань;

- введення твердих лімітів на щорічний приріст грошової маси. Цей показник визначається довгостроковим темпом зростання реального виробництва й таким рівнем інфляції, який уряд вважає прийнятним і зобов'язується контролювати. Для того, щоб така грошова політика була дійсно антиінфляційною, зазначений показник необхідно утримувати протягом тривалого часу і, що найважливіше, поза залежністю від стану бюджету, інтенсивності інвестиційного процесу, рівня безробіття тощо.

В обставинах інфляційних очікувань немає і не може бути причин, які б змушували перевищити грошовий ліміт, – тільки керуючись цим постулатом, держава має шанси зупинити інфляцію. Таким чином, в інфляційній економіці грошова політика держави повинна відігравати чільну роль [6]. Відповідну грошову політику

під силу проводити лише банківській системі, очолюваній незалежним від виконавчої влади Національним банком, що має у своєму розпорядженні такі могутні інструменти впливу, як ставки міжбанківського кредиту; норма обов'язкових резервів; операції з державними борговими зобов'язаннями на ринку цінних паперів.

Будучи ринковими, ці інструменти впливу зберігають визначену еластичність цін попиту. І коли зростання попиту гальмується грошовими обмеженнями, їхній вплив випробують і ціни. Тому введення грошових лімітів та їх неухильне дотримання державою в змозі зрештою дійсно призвести до стабілізації інфляційного процесу. Про це свідчить, наприклад, розвиток економіки США та Великої Британії у другій половині 80-х рр. XX ст. [1].

Такі заходи державного впливу в основному проводяться при використанні системного аналізу та опрацюванні емпіричних даних, що відбуваються в динамічній системі, якою є національна економіка.

Використання загальної теорії систем у наукових розробках передбачає застосування певних теоретичних меж, у яких можуть виконуватися спеціалізовані дослідження, що дозволяє встановлювати взаємозв'язки між аналогічними відкриттями й порівнювати напрацювання різнорідних наукових шкіл. Наприклад, дослідження впливів на грошові обмеження у високомонополізованому господарстві, яким був СРСР, де домінував державний сектор і де були практично відсутні ринкові інструменти, набагато складніше. У такій економіці, наприклад, негайне встановлення твердих лімітів на приріст грошової маси викликає не стільки стабілізацію цін, скільки лавиноподібне скорочення обсягів виробництва. Це означає, що проведення антиінфляційної грошової політики повинно здійснюватися поступово, паралельно із заходами роздержавлення економіки, її демонополізацією, розвитком ринкової інфраструктури, скороченням бюджетного дефіциту, і з перспективою його повної ліквідації. А таке завдання можливо вирішити шляхом збільшення доходів і зменшення державних витрат, що краще проводити у відкритій економіці. Більш значимим є другий варіант. Закручування податкового пресу в кращому випадку може принести лише одномоментний бездефіцитний результат. Адже в довгостроковому плані така політика зазвичай обертається підривом стимулів до праці та інвестування, уповільненням економічного розвитку, що відповідно визначає скорочення надходжень до державного бюджету. Таким чином, антидефіцитні й антиінфляційні заходи державного впливу, які спираються на застосування важелів оподаткування, у принципі обмежені. Звідси основне навантаження при проведенні визначених заходів державного впливу може покладатися, наприклад, на зменшення державних витрат. Варто враховувати, що скорочення бюджетних асигнувань – складний процес, який потребує тривалого часу на його виконання. Ніякі масштабні одномоментні дії щодо скорочення тих або інших статей бюджету будуть неприпустимими через те, що раптова відмова держави від виконання своїх економічних зобов'язань перед населенням в особі громадян, підприємців, підприємств може викликати чималі втрати, серед яких банкрутство підприємств, масове безробіття, істотне зниження життєвого рівня населення тощо. Тому здійснення протиінфляційних заходів вимагає проведення попередньої оцінки можливих негативних наслідків такої політики та можливість їх своєчасної координації [1]. Головним напрямом у скороченні бюджетних витрат та подолання його дефіциту повинно стати поступове згортання фінансування тих видів діяльності, які цілком можливо передати (перекласти) на саморегулюючі дії ринкової системи. Йдеться про припинення втручання держави, наприклад, в інвестиційний процес приватного капіталу, зменшення обсягів бюджетних капіталовкладень у нерентабельне вироб-

ництво, скасування необгрунтованих дотацій та субсидій, часткову приватизацію й утворення альтернативних приватних закладів охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, освіти тощо.

Боротьба з бюджетним дефіцитом повинна вестися в межах єдиної антиінфляційної стратегії держави, підкріплюючись для цього іншими елементами, до яких можна зарахувати: державне стимулювання НТП, структурну перебудову економіки, орієнтацію спрямування інвестиційних потоків на сектори економіки, що забезпечують товарами споживчий ринок [6].

Домагаючись скорочення бюджетного дефіциту, державні органи підходять до проблеми інфляції з боку попиту, запроваджуючи інструменти впливу, якими намагаються відрегулювати його таким чином, щоб зняти інфляційну нерівновагу ринків. Коли ж держава допомагає проведенню структурних перетворень в економіці, то вона наступає на інфляцію через товарну пропозицію.

Використовуючи податкові та кредитні інструменти, державні органи допомагають розширити продажну пропозицію наукомістких, інноваційних, сучасних та технічно оздоблених товарів і послуг (наприклад, побутової електроніки, засобів зв'язку та інформації тощо), таким чином формуючи розвиток нових динамічних ринків. Приріст пропозиції, компенсуючи надлишковий попит, впливає на ціни, гальмує інфляцію. Невипадково, напевно, країни, що знаходяться на передових рубежах впровадження сучасного НТП, наприклад, Японія, належать і до числа тих держав, де інфляція надійно контролюється та не являє вже серйозної загрози для економіки.

Такими заходами можливо послабити впливи на національну економіку зовнішніх інфляційних імпульсів. Особливо тих, з якими пов'язують переміщення через кордони так званих спекулятивних капіталів. Оскільки рух капіталів, особливо в умовах глобалізації, одержує концентроване вираження в сальдо платіжного балансу, то необхідно зняти його інфляційний ефект.

Можна припустити, що сальдо платіжного балансу позитивне, тобто в конкретній країні відзначається чистий приплив капіталів з-за кордону. Такі капітали, поперше, проникають до банківської системи й почасти переводяться в національну валюту, перетворюючись, припустимо, у короткострокові кредити, де здобувають ліквідну форму, поповнюючи запас грошей в економіці. По-друге, частину капіталів одержує (приймає) уряд, який бере грошові кошти в борг за кордоном, надаючи свої боргові зобов'язання. Таким чином, виявляються інфляційні ефекти, які можуть бути наявні в певній державі. При виникненні відповідних ситуацій Національний банк спроможний істотно розширити обсяг продажів державних цінних паперів для того, щоб зменшити грошову масу, яка зросла, та перенаправити її визначену частину до централізованих резервів [9].

Як протиінфляційний засіб може використовуватися механізм підвищення курсу національної валюти, як це впроваджувалося в Україні у 2005 р., але це не принесло відповідних позитивних зрушень. Проведення таких заходів повинно, як сподіваються, викликати зниження цін на товари і послуги, які ввезені з-за кордону, що підштовхне до зниження загального рівня цін в економіці. Проте, потрібно вказати й на неабияку суперечливість застосування такого роду регулювання, адже тенденція щодо зниження імпорتنих цін супроводжує, відповідно, подорожчання експорту, тобто підприємствам, налаштованим на експорт, стає все складніше пробиватися на зовнішні ринки. Таким чином і визначаються основні риси антиінфляційної стратегії, яку впроваджують на державному рівні.

Висновки. У сучасних умовах господарювання панує сфера обігу, а не проблеми виробництва. Основою зростання світової економіки все більшою мірою є спонукання до необмеженості існуючих або створення нових величин всіляких потреб, які ґрунтуються на біржових спекуляціях чи застосуванні надуманих фінансових інструментів, що призводить до все більшої дематеріалізації економічних відносин.

Світова фінансова криза не тільки оголила недоліки нинішньої економічної моделі, вказавши на «неетичну» поведінку представників фінансового сектору, а й виявила «ерозію» довіри до фінансових інституцій, які в гонитві за прибутком перейшли межу між «творчими», як їх нещодавно назвав нобелівський лауреат Дж. Стігліц, прийомами бухгалтерського обліку і «бухгалтерськими махінаціями» [8].

Надмірне цілепокладання на фінансову сферу, посилення її значущості в управлінні економічними процесами обумовило перекося в організації економічних відносин, визначило її вседозволеність та встановило «зелене світло» фінансовим маніпуляціям. Така політика вже обумовила банкрутство багатьох фінансових систем, а на черзі – масштабне банкрутство деяких урядів та розвал соціального забезпечення, що проявляється через так зване «реформування» системи охорони здоров'я та пенсійної системи.

Тому важливим видається вміння держави взяти на себе процеси управління різнорідними фінансовими ресурсами та системній організації фінансового сектору, що забезпечить ефективність обігу фінансових потоків й перерозподіл капіталу між галузями національної економіки.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Власюк В. Є. Важелі управлінських впливів на проведення фінансово-кредитної політики: монографія / В. Є. Власюк. – Д.: ДНУЗТ, 2006. – 268 с.
2. Джонсон Р. Системы и руководство (теория систем и руководство системами) / Р. Джонсон, Ф. Каст, Д. Розенцвейг. – М., 1971. – 648 с.
3. История экономических учений: учеб. пособ. / под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 784 с.
4. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей / Дж. М. Кейнс. – К.: Либідь, 1999. – 190 с.
5. Осадчая И. Постиндустриальная экономика: меняется ли роль государства? / И. Осадчая // Экономика и международные отношения. – 2009. – № 5. – С. 31–42.
5. Радченко Ю. Ноосферна модель виробництва проти індустріальної: на початку філогенетичного розгалуження / Ю. Радченко // Економіст. – 2010. – № 6. – С. 4–9.
6. Трофимова В. В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку / В. В. Трофимова // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 8. – С. 33–38.
7. Стиглиц Д. Крутое пике. Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Д. Стиглиц. – М.: Эксмо, 2011. – 346 с.
8. Чухно А. А. Поєднання процесів індустріального і постіндустріального розвитку / А. А. Чухно // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 14–28.
9. Чухно А. А. Поєднання процесів індустріального і постіндустріального розвитку / А. А. Чухно // Економіка України. – 2009. – № 5. – С. 15–35.

Надійшла до редакції 14.11.2011